

กลองبانอ

นายธนรักษ์ แพรขุนทด^๑

๑.ความเป็นมา

กลองبانอเป็นกลองขนาดใหญ่ที่พัฒนามาจากกลองเตาะตุ้ ซึ่งเป็นของชาวนครเมกาในสมัยโบราณ “กลองبانอ” เป็นคำที่มาจากมาเลเซียคือ “รือบานอ” ได้รับอิทธิพลมาจากรัฐกลันตันที่มีการทำกลองบานอขึ้น เพื่อใช้เป็นอุปกรณ์ในการส่งสัญญาณเพื่อนัดหมายหรือมาพบกันที่หนึ่งทีใด หรือการบอกข่าวสารให้กับชุมชนเช่น ใช้ตีบอกข่าวว่ามีคนในชุมชนเสียชีวิตหรือมีกิจกรรมภายในชุมชน เป็นต้น และจะนิยมเล่นในฤดูเกี่ยวข้าวจะมีการตีกลองบานอหลังจากการเกี่ยวข้าวเสร็จ เพื่อเป็นการผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยจากการเกี่ยวข้าวของชาวบ้าน โดยปัจจุบันได้มีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ จนเล่นเป็นรูปแบบและมีกติกาใช้ในการละเล่นประชันเสียงเพื่อการแข่งขันกันอย่างต่อเนื่อง (ซูริยะ เจ๊ะฮา)

บานอ เป็นเครื่องดนตรีประเภทกลองชนิดหนึ่งที่ใช้ตีให้จังหวะและนิยมตีแข่งขันในหมู่ชาวไทยมุสลิมของจังหวัดชายแดนภาคใต้ และชาวมาเลเซียของรัฐกลันตันและตรังกานู บานอมีลักษณะคล้ายรำมะนา แต่ส่วนที่เป็นลำตัวมีขนาดยาวและเรียวยาวไปทางด้านหลังมากกว่ารำมะนาด้านหน้าซึ่งหุ้มด้วยหนัง มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑.๕ ฟุต ด้านหลังมีขอบซึ่งทำด้วยหวายลำโตๆ เพื่อใช้ตรึงกับเชือกหรือหวาย ซึ่งใช้ตรึงหุ้มหนังและมีลิ้มใหญ่ ยาวจำนวน ๑๓ อัน ตอกตรึงลิ้มใหญ่ไว้ด้วย และลิ้มขนาดใหญ่และยาวนี้ใช้เป็นขาตั้งในการตีด้วย เมื่อต้องการตีจะต้องวางให้ขนานกับพื้น โดยมีขาตั้งคู่กับลิ้มซึ่งใช้เป็นขาตั้งได้ด้วย และใช้ไม้ซึ่งพันด้านปลายด้วยเชือกหรือยางให้เป็นปมเหมือนไม้ตีฆ้อง ส่วนด้านที่ใช้มือจับนี้ใช้เชือกหรือยางให้เป็นปมเหมือนไม้ตีฆ้อง ส่วนด้านที่ใช้มือจับนี้ใช้เชือกทำเป็นบ่วงเพื่อใช้คล้องมือกันไม่ให้หลุดจากมือในขณะที่ใช้ตี บานอจะต้องทำด้วยไม้เนื้อแข็งซึ่งมีน้ำหนักมาก แล้วใช้หนังควายซึ่งลอกและตกแต่งให้เหมาะสมหุ้มแล้วทาสีให้สวยงามด้วยสีที่ดูชัดและเขียนลวดลายเป็นรูปดอกไม้ตามแต่จะดูสวยงาม เนื่องจากบานอมีน้ำหนักมาก จึงต้องใช้ห่วงเหล็กติดที่ด้านบนเพื่อใช้สำหรับสอดไม้ในการทาบ เมื่อต้องการขนย้าย ราคาในการซื้อขายเมื่อปีพ.ศ.๒๕๒๖ ใบละประมาณ ๒,๕๐๐-๓,๐๐๐ บาท (นเรศ ศรีรัตน์)

๒.ความเชื่อต่างๆ และวัฒนธรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

การเลือกไม้ที่จะนำมาผลิตเป็นกลองบานอจะนิยมใช้ไม้ที่ฟ้าผ่า เพราะเชื่อว่าจะมีเสียงดังกังวานและในส่วนของไม้หลุมพอนั้นมีความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตอยู่ ดังนั้นเมื่อจะโค่นจะต้องให้หมอไสยศาสตร์กล่าวหาระยะว่า ไม้ส่วนใดศักดิ์สิทธิ์ที่สุดก็นำส่วนนั้นมาผลิต นอกจากนี้ยังมีขั้นตอนของการขูดเจาะกลองภายในก็ต้องดูฤกษ์ยามก่อนด้วย และวันที่นิยมทำกันนั้นคือวันอังคาร ซึ่งเชื่อว่าเป็นวันแข็ง จากนั้นก็ใช้เลื่อยตัดไม้เป็นท่อนตามที่กำหนดแล้วใช้ขวานถากให้มีรูปทรงตามความต้องการ

กลองบานอเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตี ที่นำมาใช้ตีบรรเลงประกอบการละเล่นหรือการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ที่ให้ความบันเทิง และสนุกสนานเร้าใจของชาวไทยมุสลิม ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตกับความ

¹ นักวิชาการ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

*Corresponding author, E-mail: Thanarak.p@tsu.ac.th

เชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ในส่วนของการเก็บรักษานั้นเนื่องจากกลองบานอเป็นกลองที่มีขนาดใหญ่ จึงมีความเชื่อที่ว่า การเก็บกลองบานอนั้นจะต้องเก็บรักษาไว้โดยห้ามเดินข้ามหรือนำมาตีเล่นไม่ได้ เพราะถือว่ากลองบานอมีวิญญาณไม้สิ่งสถิตอยู่ จึงนำมาวางไว้บนที่สูงของบ้าน เช่น บนหิ้ง บนโต๊ะ บนเพดาน เป็นต้น อีกทั้งจะต้องตั้งไว้ในสถานที่ ๆ มีอากาศถ่ายเทสะดวก ไม่ถูกฝนหรือแสงแดดทำให้เปียกชื้นและผุได้ง่าย จะต้องดูแลความสะอาด ไม่ให้แมลงเข้าไปอาศัยอยู่ได้ เพื่อเป็นการดูแลรักษากลองบานอให้สามารถใช้ได้และรักษาอายุการใช้งานได้นานขึ้น

๓. ส่วนต่างๆของกลองบานอ

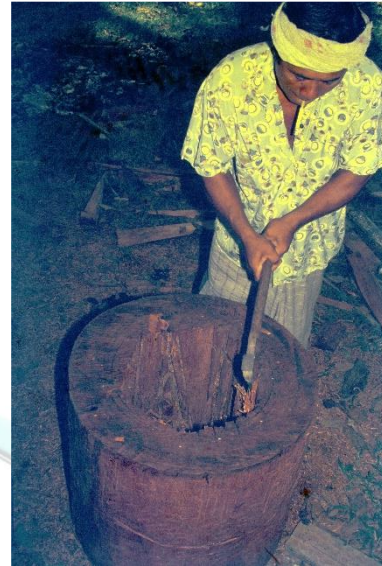
กลองบานอ เป็นกลองขึ้นหน้าเดียว มีลักษณะคล้ายกลองรำมะนา แต่มีขนาดใหญ่และยาวเรียวกเล็กน้อยไปทางด้านหน้า นิยมทำด้วยไม้เนื้อแข็งเหนียวทนทานและไม่แตกง่าย มีลักษณะรูปร่างทรงกระบอกกลมหัวท้ายไม่เท่ากันภายในตัวกลองกลวงตลอด ด้านหน้าจะโตว่าด้านหลังเล็กน้อย หน้ากลองและหนังหุ้มหน้ากลองซึ่งเป็นหนังนาและหนังวัวนิยมนำหนังควายหรือหนังวัว มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๔๕ เซนติเมตร ในส่วนด้านข้างของกลองตรงด้วยเชือกหรือหวายก็ได้ โดยใช้ลิ้มไม้จำนวน ๑๓ อัน ตอกยึดหนังที่หุ้มให้ตึงที่สุด ในส่วนไม้ตีนั้นมีลักษณะกลมยาวประมาณ ๒๐ เซนติเมตร มีขนาดใช้มือกำได้พอดี ซึ่งด้านปลายที่ใช้ตีพันด้วยด้ายหรือยางให้เป็นปมหรือเหมือนไม้ตีฆ้องและอีกด้านใช้เชือกผูกติดไว้ ทำเป็นบ่วงใช้คล้องมือเป็นการป้องกันมิให้หลุดในขณะตี นอกจากนี้ยังมีแผ่นหนังเป็นวงกลมขนาดเกือบเท่าหน้าหนังหุ้มหน้ากลองนำมาใส่ไว้ภายในตัวกลองด้านท้าย ซึ่งเมื่อเวลาตีบรรเลงจะได้เกิดเสียงดังก้องกังวาน



๔. การทำกลองบานอ

๔.๑ วัสดุที่ใช้บานอเป็นกลองขนาดใหญ่ที่ตัวกลองทำจากไม้เนื้อแข็ง มีความเหนียวทนทาน และไม่แตกง่าย เช่น ไม้หลุมพอง ไม้ตะเคียน ไม้พะยอม เป็นต้น มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๔๕-๕๐ เซนติเมตร ความยาวตัวกลองประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ใช้เลื่อยตัดไม้เป็นท่อนตามที่กำหนดแล้วใช้ขวานฉีกให้มีรูปทรงตามความต้องการ จากนั้นใช้สว่านเจาะชุดภายในตัวกลองที่ตรงกลางหัวท้ายให้เป็นรูก่อนเพื่อสะดวกในการชุด

เจาะต่อไป แล้วใช้ส่วตอกด้วยค้อนหรือเครื่องกลึงหรือขุดด้วยขวานคู่ โดยให้ขยายกว้างออกตามรูปทรงของหุ่นกลอง ต่อมาขัดผิวภายในและภายนอกด้วยกระดาษทรายให้มีผิวเรียบเงางาม จนสำเร็จในส่วนของหุ่นกลองที่มีเส้นผ่านศูนย์กลางด้านหน้า ๔๕ เซนติเมตร และด้านหลังประมาณ ๔๐-๔๒ เซนติเมตร ส่วนความยาวประมาณ ๕๐ เซนติเมตร



๔.๒ หน้าที่ใช้จากนั้นเป็นการทำหนังที่หุ้มหน้ากลองโดยนิยมหนังนาและหนังวัวเพราะจะได้เสียงดังมากที่สุด ซึ่งเป็นหนังควายหรือหนังวัว นำมาซึ่งฝั้งแดดจนแห้งประมาณ ๗-๑๐ วัน แล้วนำตัดด้วยมีดหรือกรรไกรเป็นแผ่นกลมให้มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๙๐ เซนติเมตร เพื่อเพื่อพับขอบไว้ด้วย แล้วนำไปพอกหนังด้วยการพอกกับหัวข่าทุบละเอียดผสมกับน้ำมะนาวและกะทิสดหมักไว้ประมาณ ๓ คืน แล้วนำมาตากแห้งอีกครั้ง เมื่อแห้งแล้วนำมาเข้าขอบกับหวายข้างที่ขัดเป็นวงกลม และในส่วนประกอบอื่นก็สามารถทำในขณะเดียวกันและสลับกัน คือสายโยงแรงเสียงทำจากหวายขนาด ๗-๑๐ เซนติเมตร โดยนำสายโยงเสียงจากหน้ากลองไม้ตรึงกับขอบหวายทางด้านท้ายกลอง จำนวน ๕-๗ สาย ส่วนลิ้มทำจากไม้เนื้อแข็งชนิดเดียวกับหุ่นกลอง มีขนาดใหญ่และยาวประมาณ ๑๓ อัน ซึ่งแต่ละอันมีลักษณะรูปร่างเหมือนกัน มีรูปทรงสี่เหลี่ยมคางหมู โดยวัดขนาดและใช้เลื่อยตัดเป็นท่อน ต่อมาใช้ขวานถากให้มีขนาดของด้านคู่ขนานยาวประมาณ ๑๐ เซนติเมตรและ ๓๐ เซนติเมตร ส่วนด้านมุมฉากยาวประมาณ ๔๐ เซนติเมตร อีกด้านตรงข้ามลาดเอียง มีคามยาวประมาณ ๔๕-๕๐ เซนติเมตร นอกจากนี้ยังมีลิ้มขนาดเล็กใช้ตรึงลิ้มขนาดใหญ่ ก็ทำให้มีลักษณะเช่นเดียวกันแต่มีขนาดเล็ก

๔.๓ การประดับตกแต่ง เช่น สีที่นิยมใช้ รูปแบบของลวดลายศิลปะ ฯลฯ ซึ่งต่อมาเป็นการตกแต่งด้วยการใช้สีจุดฉาดต่างๆ เช่น สีแดง สีเหลือง สีเขียว สีน้ำเงิน เป็นต้น มาเขียนเป็นลายไทยหรือลวดลายต่างๆตามความต้องการหรือนิยมกันเพื่อความสวยงาม นอกจากนี้ยังมีส่วนที่ใช้และเสริมในการตี คือ ฝาอูดที่ทำจากหนัง เช่นเดียวกัน โดยใช้มีดหรือกรรไกรตัดเป็นแผ่นกลมขนาดเล็กกว่าหน้ากลองเล็กน้อย นำมาอูดภายในตัวกลองด้านหลัง ซึ่งห่างเข้ามาข้างในประมาณ ๑๕ เซนติเมตร เพราะจะเกิดเสียงดังก้องและกังวาน



๔.๔ ไม้ตี ในส่วนไม้ตีนั้นก็ทำจากไม้ชนิดเดียวกันกับตัวกลองโดยใช้ขวานถากและกระดาดขัด มีขนาดพอใช้มือจับถือได้พอดี ความยาวประมาณ ๒๐ เซนติเมตร ด้านปลายของไม้พันด้วยด้ายหรือขี้ผึ้งพาราให้เป็นปมขนาดเท่ากำหมัด ซึ่งมีลักษณะเหมือนไม้ตีฆ้อง ส่วนอีกด้านผูกบ่วงด้วยเชือกเพื่อกันไม่ให้หลุดจากมือ ในขณะที่บรรเลง และเพื่อสะดวกในการเคลื่อนย้ายจะนำห่วงเหล็ก เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑๐ เซนติเมตร มาต่อกด้วยค้อน ที่ส่วนข้างกลองบานอเพื่อใช้ไม้สอดทาม เพราะกลองบานอมีน้ำหนักมาก จากนั้นการจะตีกลองบานอให้เสียงดีนั้น ต้องมีการแต่งหน้ากลองโดยการนำเชือกดิบสดหรือไนลอน ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑ เซนติเมตร อัดเข้าไปในระหว่างหน้ากลองกับตัวกลอง แล้วใช้ไม้ค้อนขนาดใหญ่ตอกอัดเข้าไปให้แน่นและตอกไปรอบๆ ขอบหน้ากลอง พร้อมกับตีทดสอบเสียงไปด้วย ทำลักษณะเช่นนี้จนได้เสียงตามต้องการ และพร้อมจะนำไปใช้บรรเลงได้ทุกเวลา



๕.โอกาสที่ใช้ วิธีใช้และขนบนิยม

กลองبانอเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตีชนิดหนึ่ง ที่ให้ความบันเทิงสนุกสนานของกลุ่มชนชาวไทยมุสลิมในภาคใต้ โดยกลองبانอสามารถนำมาใช้ประโคมหรือการบรรเลงได้ในโอกาสต่างๆ ซึ่งมีลักษณะการประโคมอยู่ ๒ ลักษณะคือ

๑. การประโคมเดี่ยว เป็นการประโคมกลองبانอล้วนๆ โดยจัดเป็นคณะเวลาแสดง เจ้าภาพจัดงานรับไปแสดงที่ลานบ้านตั้งแต่เวลาประมาณ ๑๖.๐๐ นาฬิกา ซึ่งกลองبانอแต่ละคณะมี ๗ ใบ มีการวางตั้งแถวหน้า ๔ ใบ แถวหลัง ๓ ใบ มีระยะห่างกันพอประมาณ โดยกลองبانอแต่ละใบยื่นตีคนละข้างจะไม่กระทบกันและการแสดงนั้นหัวหน้าคณะให้สัญญาณบอกเพลงก่อน แล้วทุกคนจะตีกระหน่ำตามจังหวะลีลาของเพลงนั้นๆ และเพลงอื่นๆ ก็จะตีในทำนองเช่นเดียวกัน การตีที่ดีจะแสดงถึงความสามารถนั้นเป็นการตีเสียงดังที่ทำให้ผู้ชมรู้สึกสับสนสับสนจนต้องอุดหูและเดินถอยห่างออกไป
๒. การประโคมเพื่อการแข่งขัน เป็นการแข่งขันเพื่อความสนุกสนานซึ่งมีหลายคณะเข้ามาแข่งขัน แต่ละคณะก่อนที่จักนำกลองبانอเข้ามาแข่งขันนั้นมีการทำพิธีทางไสยศาสตร์ มีการดูฤกษ์ยามเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น เพื่อช่วยให้ทีมของตนชนะ ในการแข่งขันโดยมีหมอไสยศาสตร์เป็นผู้ทำพิธีเช่นไหว้ด้วยเครื่องเช่น ไต้แก้ว ข้าวเหนียวแดง ข้าวเหนียวขาว หมาก-พลู ดอกมะลิ ด้ายดิบ กายานและเงินก้านัล ซึ่งของเหล่านี้เป็นเครื่องเซ่นไหว้อย่างละ ๖ ชุด เป็นผู้ตัดสินและชี้แจงกติกาและข้อตกลง และในที่สุดบานอแต่ละคู่จะนำมาวางห่างกันประมาณ ๑๐ วา และกรรมการยืนห่างประมาณ ๒๐ วา โดยแต่ละคู่ผลัดกันตีทีละเพลง จนครบเพลงที่กำหนดและให้พักช่วงเวลาหนึ่งต่อมาให้ปรับเสียงบานออีกครั้ง แล้วก็มาแข่งขันในลักษณะเช่นเดียวกัน จึงตัดสินแพ้ชนะที่ความเสียงดังและความกลมกลืนของเสียงเป็นหลัก หลังจากนั้นนำฝ่ายชนะมาแข่งขันกันเพื่อคัดเลือกผู้ชนะเลิศอีกครั้ง โดยฝ่ายชนะเลิศจะได้รับรางวัลและเงินรางวัลตามแต่กำหนด



๖.ความนิยมกลองبانในปัจจุบัน

ปัจจุบันกลองبانเป็นที่รู้จักน้อยลงเนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่ค่อยให้ความสนใจ ทำให้ไม่สามารถถ่ายทอดความรู้ในการสร้างหรือการเล่นกลองบานให้สืบทอดต่อไปสู่รุ่นลูกได้ ปัจจุบันจึงเหลือเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่ยังหลงเหลือวัฒนธรรมในการสร้างและเล่นกลองบาน จึงมีโอกาสนำไปเผยแพร่ในงานหรือกิจกรรมต่างๆที่มีวัฒนธรรมและประเพณีส่วนร่วมโดยมีปราชญ์ชาวบ้านคอยให้ความรู้หรือเป็นผู้คอยบรรยายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา รวมถึงกระบวนการขั้นตอนการทำกลองบาน เป็นการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านให้มีโอกาสได้แสดงออกถึงภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถได้อย่างเต็มที่และถือได้ว่าเป็นงานด้านฝีมือที่เกิดจากความคิดของคนภายในชุมชนให้เป็นที่ยอมรับจากสังคมภายนอก

และคนรุ่นใหม่ที่มีความตั้งใจจะสานต่อการแสดงศิลปะแห่งกลองบาน ได้มีความคิดที่จะนำภูมิปัญญาองค์ความรู้เหล่านี้ไปต่อยอดโดยการคิดค้นประดิษฐ์เป็นกลองบานอัจฉริยะ หรือการย่อขนาดของกลองบานลงมาให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่ระลึกของที่ระลึกของท้องถิ่นโดยต้องการสืบทอดให้กับเยาวชนรุ่นหลังได้รู้จัก จนเกิดเป็นรายได้ของชุมชน อีกทั้งยังเป็นการสนับสนุนและสืบทอดศิลปะที่งดงามที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเหล่านี้ให้ยังอยู่สืบต่อไป จนได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสินค้า OTOP อีกด้วย



เอกสารอ้างอิง

นเรศ ศรีรัตน์. (๒๕๔๒). *บานอ. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ๘*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.

ลำไย ไชยสาส์. (๒๕๔๒). *การศึกษาเครื่องดนตรีที่บ้านภาคใต้* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยทักษิณ].
หอเอกสารภาคใต้ สถาบันทักษิณคดีศึกษา.

มีสวานี มะยะลี, เขมณัฏฐ์ อินทรสุวรรณ, อรรครา ธรรมมาธิกุลและเชษฐา มุหะหมัด. (๒๕๖๑). ภูมิปัญญา
ท้องถิ่นการทำกลองบานอ กรณีศึกษาชุมชนบ้านสือแด หมู่ที่ ๔ ตำบลสากออำเภอสุไหงปาตี จังหวัด
นราธิวาส. วารสารสังคมพัฒนศาสตร์, ๑ (๑) , ๑๑-๒๒. [https://so๐๗.tci-
thaijo.org/index.php/JSSD/article/view/๑๓๐/๙๙](https://so๐๗.tci-thaijo.org/index.php/JSSD/article/view/๑๓๐/๙๙)

